

Paweł Kobes*

USTAWA Z 9 CZERWCA 2022 R. O WSPIERANIU I RESOCJALIZACJI NIELETNICH.

UWAGI DO ZAGADNIEŃ MATERIALNOPRAWNYCH

Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich zastąpiła obowiązującą od 40 lat ustawę o postępowaniu w sprawach nieletnich. Nowa ustawa w znacznym zakresie bazuje na poprzednich rozwiązaniach prawnych. Jednakże porządkuje system wykonywania środków oddziaływania na nieletnich o charakterze izolacyjnym poprzez wskazanie dodatkowych przesłanek ich orzekania i wprowadzenie nowej instytucji. Niestety w znacznym stopniu powieliła wady istniejące w poprzedniej ustawie i nie rozwiązuje wszystkich problemów, z którymi zmagają się nauka i praktyka przez 40 lat.

Pojęcia kluczowe: demoralizacja; resocjalizacja; nieletni; środki wychowawcze; środki poprawcze

1 września 2022 r. weszła w życie ustawa z 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich¹ (dalej u.w.r.n.), która zastąpiła po 40 latach ustawę z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (dalej u.p.n.)². Ustawodawca, uchwalając tę ustawę, chciał podkreślić nowe spojrzenie na problem demoralizacji

*Paweł Kobes, dr, adiunkt, IPSIR UW; ORCID: 0000-0002-2129-5181

¹ Dz. U. 2022, poz. 1700.

² Tekst jednolity: D. U. 2018, poz. 969.

i czynów karalnych popełnianych przez nieletnich. Choć w ustawie dominują instytucje prawne przejęte z u.p.n., pojawiło się szereg nowych rozwiązań wobec nieletnich, które zasługują na szerszą analizę. Powinna ona jednakże zostać przeprowadzona w drodze zestawienia nowych rozwiązań prawnych z dotychczasową praktyką orzecznictwa sądów rodzinnych i problemami, z którymi nie radziła sobie u.p.n.

W pierwszej kolejności należy ocenić pozytywnie nowy tytuł ustawy „o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich”. Wskazuje on na to, że u.w.r.n. w założeniu ma charakter wychowawczo-ochronny, a nie represyjny, na co w pewnym stopniu wskazywała praktyka orzecznictwa sądów rodzinnych przejawiająca się bardzo często w zbyt później reakcji prawnej na postawy i zachowania nieletnich. Wprowadzenie do członu nazwy informacji, że ustawa nie koncentruje się jedynie na resocjalizacji, ale także na wspieraniu nieletnich, ukazuje właściwym organom postępowania, że zawarte w niej rozwiązania prawne powinny stosowne nie tylko w zamiarze kształtowania w nieletnich właściwych postaw społecznych, ale także w celu udzielania pomocy w pokonywaniu trudności leżących u podstaw ich demoralizacji.

Ustawodawca nie zrezygnował z preambuły do u.w.r.n., choć nadał jej nową treść. Zasadnicze przesłanie zawarte w preambule sprowadza się do postawienia rodziny w centrum procesu wychowawczego człowieka, podkreślając przy tym pierwszoplanową rolę rodziców nieletnich. Nadrzędna rola rodziców w procesie wychowawczym nieletnich została wyeksponowana przy jednoczesnym respektowaniu zasady autonomii rodziny i ściśle związanej z nią zasady subsydiarności państwa w procesie wychowawczym nieletnich. Zasadę autonomii rodziny na gruncie u.w.r.n. należy rozumieć w ten sposób, że członkowie rodziny – w tym przypadku rodzice – sami decydują o wychowywaniu i kierowaniu swoimi dziećmi. Natomiast instytucje państwowe będą ingerowały w proces wychowawczy nieletnich tylko w uzasadnionych wypadkach, gdy dostrzegą istniejące w niej przejawy patologii zagrażające prawidłowemu rozwojowi dzieci³. W dalszej części preambuła stanowi, że wspólnym dobrem całego społeczeństwa jest umacnianie poczucia odpowiedzialności rodzin za przygotowanie do życia we wspólnocie.

Tak ujęte spojrzenie na rodzinę i jej rolę w procesie rozwojowym człowieka na gruncie omawianej ustawy budzi pewne zastrzeżenia z dwóch powodów. Pierwszy z nich wiąże się z tym, że przez 40 lat obowiązywania u.p.n. sądy rodzinne w bardzo ograniczonym zakresie wykorzystywały instrumenty prawne stwarzające możliwość oddziaływania na nieletnich przy jednoczesnym wykorzystywaniu w tym procesie ich rodzin. W u.p.n. w zasadzie dwa przepisy regulo-

³ Por.: T. Smyczyński, M. Andrzejewski, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2020, s. 19.

wały kwestię włączenia rodziców w proces wychowawczy dzieci: art. 6 pkt 3 u.p.n. (ustanowienie w stosunku do nieletniego odpowiedzialnego nadzoru rodziców lub opiekuna), art. 7 u.p.n. (możliwość nałożenia przez sąd rodzinny określonych zobowiązań na rodziców). Ponadto sądy rodzinne bardzo rzadko korzystały z tych instytucji, które mogły służyć umacnianiu relacji rodzice-dziecko. W roku 2019 na 27965 środków wychowawczych orzeczonych samoistnie wobec nieletnich sądy rodzinne jedynie w 1764 przypadkach zdecydowały orzec nadzór rodziców lub opiekuna. W poprzednich latach proporce były podobne⁴. Natomiast jeszcze rzadziej sądy rodzinne orzekały środek w postaci zobowiązania rodziców do określonego zachowania na rzecz nieletnich. W roku 2019 skorzystano z niego jedynie 450 razy, podobnie jak w latach wcześniejszych⁵. Tym samym sądy rodzinne niemalże całkowicie pomijały w orzekaniu środków wychowawczych realizację jednego z podstawowych celów postępowania z nieletnimi wyrażonej w preambule, jaką było umacnianie funkcji opiekuńczo-wychowawczej i poczucia odpowiedzialności rodzin za wychowanie nieletnich na świadomych swych obowiązków członków społeczeństwa⁶.

Z kolei drugi powód wiąże się z brakiem instytucjonalnych rozwiązań normatywnych pozwalających na podejmowanie jednoczesnego oddziaływania wobec nieletnich i ich rodziców. Już pod rządami u.p.n. przez 40 lat istniała poważna luka w systemie postępowania z nieletnimi polegająca na tym, że podejmowano oddziaływania wychowawczo-resocjalizacyjne względem nieletnich, natomiast ich środowisko rodzinne pozostawało poza obszarem zainteresowania podmiotów pracujących z nieletnimi. Skutkiem takiego stanu rzeczy, który szczególnie uwidaczniał się przy wykonywaniu izolacyjnych środków wychowawczych i poprawczych, było zderzenie nieletniego uznanego za zresocjalizowanego z jego środowiskiem rodzinnym i istniejącymi w nim problemami będącymi źródłem jego demoralizacji. Zaniechanie w zakresie wykorzystania czasu, w którym nieletni przebywali w placówkach, na pracę z ich rodzinami, rodziło negatywne konsekwencje. Najczęściej sprowadzały się do tego, że po powrocie do swoich rodzin i napotkaniu tych samych problemów, które zostawili, idąc do placówek resocjalizacyjnych (np. alkoholizmu, narkomanii, przemocy, niewłaściwych metod wychowawczych), ponownie wchodzili w konflikt z prawem bądź zasadami współżycia społecznego. Tym samym dotychczasowy system postępowania z nieletnimi koncentrował się na poprawie

⁴ Opracowania wieloletnie. Nieletni wg orzeczonych środków. Prawomocne orzeczenia w latach 2008–2019 (<https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/>) (dostęp: 25.10.2022r.).

⁵ Tamże.

⁶ Zob. szerzej na temat tej zasady: V. Konarska-Wrzošek, Środki prawne umacniania funkcji opiekuńczo-wychowawczej i poczucia odpowiedzialności rodzin za wychowanie nieletnich (Uwagi na tle ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich), *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska* 1988, nr 181, s. 135 i nast.

nieletnich z pominięciem oddziaływania na środowisko rodzinne tych osób, które najczęściej stanowiło przyczynę ich demoralizacji.

Niestety u.w.r.n. przejęła z u.p.n. te niedostatki, ponieważ przewiduje w zasadzie te same te same instrumenty prawne zaangażowania rodziców w proces resocjalizacji nieletnich, tj. możliwość ustanowienia odpowiedzialnego nadzoru rodziców lub opiekuna (art. 7 pkt 3 u.w.r.n.), a także zobowiązania rodziców do określonego zachowania (art. 18 u.w.r.n.). Tym samym nowa ustawa w istocie pozbawia szans na jednocześnie oddziaływanie wobec nieletnich i ich środowiska rodzinnego. To zaniechanie zapewne przyniesie podobne konsekwencje, które uwidaczniała u.p.n. Tym samym, co należy bardzo wyraźnie podkreślić, założenia dotyczące kluczowej roli rodziny i jej wsparcia w procesie resocjalizacji nieletnich rozmiągają się z rzeczywistymi zapisami prawnymi w omawianym kontekście.

Istotną zmianę u.w.r.n. wprowadziła, ustalając granice wiekowe nieletniości w zakresie postępowania w sprawach o demoralizację. W art. 1 ust. 1 pkt 1 u.p.n. maksymalną granicą wiekową było 18 lat, natomiast dolnej granicy ustawodawca nie określił. Z kolei w art. 1 ust. 1 pkt 1 u.w.r.n. wprowadził dolną granicę wiekową umożliwiającą wszczęcie postępowania w sprawach o demoralizację na poziomie 10 lat. W istocie sądy nie wszczynały postępowań w stosunku do dzieci, które nie miały ukończonych 10 lat. Takie zachowanie sądów wynikało z tego, że sięgały one jeszcze do wydanego w 1954 r. zarządzenia nr 104 Ministra Sprawiedliwości (Dz. Urz. Min. Spraw. z 1954 r., nr 10, poz. 48) zawierającego tzw. Instrukcję Sądową, gdzie w § 421 postanowiono, iż: „w stosunku do nieletnich poniżej 10 lat po przeprowadzeniu w miarę możliwości śledztwa lud dochodzenia należy postępowanie karne umorzyć bez stosowania środków wychowawczych, chyba że szczególne względy i okoliczności przemawiają za ich stosowaniem”. Tym samym w praktyce funkcjonowania sądów rodzinnych przepis ten odegrał dużą rolę, ponieważ ustalił dolną granicę wieku dla stosowania środków wychowawczych na 10 lat⁷.

W kwestii określania dolnej granicy wieku stanowisko doktryny nie jest jednolite⁸. Wydaje się jednak za właściwe nieokreślanie tej granicy, ponieważ decyzja odośnie ingerencji w proces wychowawczy nieletniego powinna należeć każdorazowo do sądu, który kierując się najważniejszą dyrektywą postępowania z nieletnimi, jaką jest dobro nieletnich, rozstrzygałby, czy taka ingerencja jest konieczna⁹.

⁷ M. Korcyl-Wolska, *Postępowanie w sprawach nieletnich*, Zakamycze 2004, s. 63.

⁸ V. Konarska-Wrzošek, [w:] P. Górecki, V. Konarska-Wrzošek, *Postępowanie w sprawach nieletnich. Komentarz*, Warszawa 2015, s. 30. Zob. także: T. Bojarski, [w:] T. Bojarski, E. Kruk, E. Skrętowicz, *Postępowanie w sprawach nieletnich. Komentarz*, Warszawa 2016, s. 49; A. Strzembosz, *Model postępowania wobec nieletnich*, PiP 1980, nr 3, s. 50-51; A. Grześkowiak, *Prawo nieletnich*, Warszawa 2020, s. 17.

⁹ Zob. także: T. Bojarski, [w:] T. Bojarski, E. Kruk, E. Skrętowicz, *Postępowanie w sprawach nieletnich. Komentarz*, Warszawa 2016, s. 49.

Powyższe stanowisko można uzasadnić dodatkowo tym, że w tytuł ustawy i preambuła wskazują na wspierający jej charakter. Z tego powodu nie należy utożsamiać wczesnej ingerencji w proces wychowawczy nieletniego z oddziaływaniem represyjnym wobec bardzo młodego dziecka.

Zasadność wczesnego oddziaływania jest bardziej dostrzegalna wówczas, gdy wejdzie się w kontekst rozwojowy dziecka w omawianym okresie. Otóż późne dzieciństwo trwające od 7 do 10-12 roku życia, charakteryzuje się większą widomością dzieci swoich stanów emocjonalnych i ich wpływu na zachowanie. Chodzi tu przede wszystkim o doskonalenie się samokontroli. Dzieci potrafią coraz lepiej dostosować swoją ekspresję do wymagań społecznych, natomiast ich działanie staje się w coraz większym stopniu niezależne od bezpośredniego wpływu emocji. Stopniowo kształtuje się umiejętność wyrażania emocji, zarówno pozytywnych, jak i negatywnych. W wieku 11-12 lat dziecko potrafi ukrywać swoje przeżycia przed otoczeniem oraz aktywnie przeciwstawiać się wpływom silnych emocji i pragnień na swoje zachowanie, powstrzymując jednocześnie własne niechciane reakcje. Równoległe z doskonaleniem mechanizmów samokontroli następuje dalsze różnicowanie i wzbogacanie się sfery emocjonalnej. W tym okresie dokonuje się bowiem rozwój uczuciowości związanej z pełnionymi rolami¹⁰.

Rozwój społeczny w tym okresie w dalszym ciągu determinowany jest głównie przez środowisko rodzinne. Do zachowań prospołecznych, które pozytywnie wpływają na proces socjalizacji należy zaliczyć postawę wzajemnej życzliwości wyrażanej przez członków rodziny, jak również wobec innych osób. Także bardzo istotną rolę odgrywa prawidłowa postawa rodziców w stosunku do szkoły i nauczycieli¹¹. Dodatkim czynnikiem oddziałującym na rozwój społeczny dziecka jest aktywna postawa w działalności zawodowej. Natomiast modelem destrukcyjnie wpływającym na proces socjalizacji dzieci jest postawa wzajemnej wrogości między rodzicami, rodzeństwem lub innymi członkami rodziny¹².

Młodszy wiek szkolny jest okresem, w którym dzieci zaczynają łączyć się w grupy skupiające wspólne zainteresowania. Stanowią one podstawę kształtowania się trwałych kontaktów koleżeńskich¹³. Kontakty nawiązane w tym okresie przez dziecko często przesądzają o dalszym jego rozwoju¹⁴. W omawianym okresie dziecko stopniowo

¹⁰ B. Harwas-Napierała, J. Trempała, *Psychologia rozwoju człowieka*, Warszawa 2000, s. 152-153. Zob. także: P. Kobes, *Prawny system przeciwdziałania demoralizacji i przestępczości nieletnich*, Warszawa 2011, s. 27-28.

¹¹ Z. Skorny, *Proce socjalizacji dzieci i młodzieży*, Warszawa 1976, s. 137.

¹² Ibidem, s. 137.

¹³ Ibidem, s. 153.

¹⁴ P. E. Bryant, A. M. Colman, *Psychologia rozwojowa*, Poznań 1997.

coraz bardziej zaczyna liczyć się z opinią kolegów. W omawianych kontaktach rozwija się popularność dziecka w zespole. Przyjmując ją za pewien punkt odniesienia, można wyróżnić jednostki akceptowane, odrzucane i izolowane¹⁵. Jednostka akceptowana jest popularna w grupie, nawiązuje z jej członkami prawidłowe kontakty społeczne¹⁶.

W omawianym kontekście warto podkreślić, że kuratorzy pracujący w ośrodkach kuratorskich, wskazują potrzebę kierowania do tych placówek dzieci młodszych od 6-7. roku życia, a nie – jak ma to miejsce obecnie – dzieci w wieku 14-17 lat¹⁷.

Dlatego biorąc pod uwagę powyższe, często szybsze podjęcie pewnych działań zapobiegawczych i wsparcie (bardzo ograniczonymi możliwościami) rodziców, nada przyjętym rozwiązaniom charakter profilaktyczno-ochronny.

Inną zmianą, którą należy ocenić pozytywnie, jest objęcie zakresem czynu karalnego wszystkich wykroczeń (art. 1 ust. 2 pkt 2 u.w.r.n.), a nie – jako to było w u.p.n. (art. 1 ust. 2 pkt 2.), – tylko enumeratywnie wskazanych. Słusznie bowiem przyjęto, że pojedynczy czyn wyczerpujący znamiona przestępstwa nie musi świadczyć o demoralizacji nieletniego, natomiast jej przejawem może być notoryczne popełnianie różnego rodzaju wykroczeń.

Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich przejęła z u.p.n. pojęcie „demoralizacja” jako podstawę wszczęcia postępowania wobec nieletnich. Warto w tym miejscu podkreślić, że niemal od początku wejścia w życie u.p.n. posługiwanie się tym pojęciem spotkało się z krytyką. Temu terminowi słusznie zarzucano pejoratywny charakter, niejako przypisujący nieletniemu winę za jego negatywną postawę społeczną, jak gdyby była ona zawsze wynikiem zjawisk, na kreowanie których nieletni ma wpływ¹⁸. Natomiast w bardzo wielu przypadkach postępowanie wobec nieletniego wynika z okoliczności od niego niezależnych.

Inny problem wynikający z faktu, że przewidziane w ustawie działania podejmuje się w przypadkach, gdy nieletni wykazuje przejawy demoralizacji (art. 2 u.w.r.n.), co jest reakcją spóźnioną. Demoralizacja, jako pojęcie niezdefiniowane, a jedynie opisane poprzez przykładowe wskazanie symptomów tego zjawiska (art. 4 ust. 1 u.w.r.n.), nie uwzględnia w najmniejszym stopniu zaburzeń, czyli od-

¹⁵ Z. Skorny, *Proces*, s. 154.

¹⁶ *Ibidem*, s. 154.

¹⁷ Zob. szerzej: P. Kobes, Raport sporządzony dla Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości, pt. *Resocjalizacja nieletnich, wobec których orzeczono środek wychowawczy w postaci skierowania do ośrodka kuratorskiego*, Warszawa 2021, s. 39 https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2022/03/IWS_Kobes-P-_Resocjalizacja-nieletnich-woobec-ktorych-orzeczono-srodek-wychowawczy-w-postaci-skierowania-do-osrodka-kuratorskiego.pdf (dostęp: 25/10/2022 r.)

¹⁸ A. Ratajczak, *Materialnoprawne problemy ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, Państwo i Prawo 1983, nr 2, s. 10. Zob. także: B. Kowalska-Ehrlich, *Młodzież nieprzystosowana a prawo*, Warszawa 1988 s. 17.

chylić od normalnego rozwoju, wskazując jednocześnie, że niekorzystne czynniki zewnętrzne negatywnie wpływają na wewnętrzny, emocjonalny stan dziecka. Konsekwencją tego jest zaburzenie jego psychicznej równowagi.

Z tego powodu *de lege ferenda*, zamiast demoralizacji, podstawą wszczęcia postępowania wobec nieletniego powinno być wykazywanie przez niego symptomów niedostosowania społecznego, które na gruncie literatury pedagogicznej i psychologicznej traktowane jest jakowszelkieformy wadliwego stosunku do innych ludzi wynikającego z różnych zaburzeń emocjonalnych oraz defektów w tym zakresie¹⁹.

Mając powyższe na uwadze, można stwierdzić, że demoralizacja stanowi rodzaj głębszego niedostosowania społecznego²⁰. Jest ona bowiem niejako konsekwencją następstwem sekwencji zdarzeń w środowisku, w którym wzrasta nieletni (np. patologia w rodzinie, niepowodzenia szkolne, brak w rodzinie prawidłowych wzorców postępowania), jak również pewnych zmian o charakterze endogenym, tkwiących w danym człowieku (np. zaburzenia emocjonalne). Dlatego każdy przejaw demoralizacji jest objęty zakresem pojęciowym niedostosowania społecznego, natomiast nie każdy przejaw niedostosowania społecznego musi być symptomem demoralizacji²¹. Tym samym przyjęcie jako podstawy wszczęcia postępowania z nieletnimi przejawów niedostosowania społecznego, a nie demoralizacji, nadałoby omawianej ustawie charakter profilaktyczny, którego w obecnym kształcie brak, i tym samym pozwoliłoby na wcześniejszą reakcję na proces wychowawczy dziecka, zanim wystąpią pogłębione i utrwalone formy negatywnych postaw i zachowań.

W kontekście powyższych rozważań warto odnotować fakt, że ustawodawca usunął z katalogu przejawów demoralizacji włóczęgostwo.

Istotnym *novum* wskazanym w art. 4 ust. 4 u.w.r.n. jest wyposażenie dyrektora szkoły w kompetencje zastosowania wobec nieletniego środków oddziaływania wychowawczego w postaci pouczenia, ostrzeżenia ustnego albo na piśmie, przeproszenia pokrzywdzonego, przywrócenia stanu poprzedniego lub wykonania określonych prac porządkowych na rzecz szkoły. Dyrektor szkoły może zastosować wskazane środki w przypadku wykazywania przez nieletniego przejawów demoralizacji lub dopuszczenia się czynu karalnego na terenie szkoły lub w związku z realizacją obowiązku szkolnego lub obowiązku nauki. Jednakże możliwość zastosowania wspomnianych

¹⁹ K. Pospiszył, E. Żabczyńska, *Psychologia dziecka niedostosowanego społecznie*, Warszawa 1985, s. 15.

²⁰ Zob. także: T. Bojarski, *Postępowanie z nieletnimi w świetle ustawy z 26 października 1982 r. Zagadnienia materialno prawne*, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska* 1987, nr 34, s. 17.

²¹ Zob. szerzej nt pojęć „demoralizacja” i „niedostosowanie społeczne”: P. Kobes, *Prawny system...*, Warszawa 2011, s. 99-115.

środków uwarunkowana jest zgodą rodziców albo opiekuna oraz samego nieletniego. Warto podkreślić, że środki będące w dyspozycji dyrektora szkoły mieszczą się w zakresie środków wychowawczych, które sąd rodzinny może nałożyć na nieletniego (art. 7 pkt 2 u.w.r.n.) Wprowadzenie opisanego rozwiązania należy ocenić pozytywnie, ponieważ wzmacnia ono pozycję szkoły w procesie wychowawczym nieletnich. Przedmiotowy zapis może stanowić przejaw tego, że prawodawca dostrzega przywrócenie szkole roli wychowawczej i podniesienie jej autorytetu w oczach rodziców i uczniów. Natomiast dyskusyjną kwestią pozostaje to, czy słusznie uwarunkowano możliwość skorzystania z przyznanych dyrektorowi szkoły kompetencji od zgody rodziców i ucznia. Wydaje się, że optymalnym rozwiązaniem byłby jedynie obowiązek poinformowania rodziców o fakcie zastosowania wobec ucznia wskazanych środków wychowawczych. W przypadku uznania przez rodziców, że dyrektor szkoły nadużył przyznanych kompetencji, przysługiwałoby im prawo zaskarżenia decyzji dyrektora do sądu rodzinnego. Istnieje bowiem ryzyko, że uzależnienie nałożenia środka wychowawczego od zgody rodziców i samego nieletniego bardzo ograniczy stosowanie opisanej instytucji.

Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich w zasadzie bez zmian przejęła z u.p.n. katalog środków wychowawczych i poprawczych. Wyjątkiem jest wprowadzenie nowego środka wychowawczego o charakterze zamkniętym, jakim jest okręgowy ośrodek wychowawczy, o którym więcej w dalszej części opracowania. Strukturę środków wychowawczych orzekanych w stosunku do nieletnich obrazuje poniższa tabela.

Tabela 1. Wybrane środki opiekuńczo-wychowawcze orzekane samoistnie w latach 2014–2019

Rodzaj orzeczonego środka	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Ogółem orzeczone środki	31912	26836	26544	23028	24168	22726
Samoistne środki wychowawcze ogółem	37926	32207	32012	27985	29525	27965
Nadzór kuratora	11765	9865	9977	8498	9031	8590
Zobowiązanie do: naprawienia szkody, wykonania określonych prac na rzecz społeczności	1672	1482	1497	1360	1416	1173
Nadzór rodziców lub opiekuna	3023	2213	2198	1811	1958	1764
Nadzór osoby godnej zaufania, organizacji lub zakładu pracy	19	10	10	13	8	5
Skierowanie do ośrodka kuratorskiego	562	583	564	477	501	549
Zobowiązanie rodziców lub opiekuna do określonego zachowania (art. 7 u.p.n.)	188	173	188	206	166	450

Opracowanie własne na podstawie: *Opracowania wieloletnie. Nieletni wg orzeczonych środków. Prawomocne orzeczenia w latach 2008–2019* (<https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/>, dostęp: 5.10.2022r.).

Z danych udostępnionych przez Ministerstwo Sprawiedliwości wynika, że najczęściej orzekanym środkiem wychowawczym jest nadzór kuratora, który stanowi blisko 30 % wszystkich orzekanych środków²².

Natomiast w stosunkowo niewielkim stopniu sądy rodzinne zobowiązują nieletnich do określonego zachowania, tj. do naprawienia wyrządzonej szkody lub wykonania określonych prac na rzecz społeczności.

Praktycznie żadnej istotnej roli w systemie orzekanych środków nie odgrywa środek w postaci nadzoru osoby godnej zaufania, nadzoru organizacji lub zakładu pracy. W analizowanym okresie nadzór ostatniej instytucji nie został w ogóle orzeczony.

Jak wskazano wcześniej, zauważalny jest niski odsetek orzekanych nadzorów rodzica lub opiekunów i niewielka ilość nakładanych na rodziców lub opiekuna obowiązków. Jeżeli sądy decydują się jednak zobowiązać rodziców do określonych obowiązków, to najczęściej jest nim naprawienie wyrządzonej szkody przez nieletniego.

Stosunkowo w niewielkim stopniu sądy rodzinne orzekały środek wychowawczy w postaci skierowania nieletniego do ośrodka kuratorskiego. Niewątpliwie jedną z przyczyn rzadkiego kierowania nieletnich do tych instytucji jest ich mała liczba. Z informacji przekazanych przez Ministerstwo Sprawiedliwości wynika, że „do roku 2001 przy prawie każdym sądzie rejonowym działał ośrodek kuratorski, dzisiaj jest ich w całej Polsce około 116 (sądów rejonowych jest 318). W konsekwencji powyższego w większości sądów rejonowych sędziowie rodzinni są pozbawieni możliwości orzekania tego środka wychowawczego. Aktualnie postanowienie sądu o zastosowaniu wobec nieletniego środka wychowawczego w postaci skierowania do ośrodka kuratorskiego jest stosowane wobec około 1400 nieletnich”²³.

Niewykorzystywanie przez sądy rodzinne potencjału środków wychowawczych stosowanych wobec nieletnich nierzadko wpływa na możliwość orzeczenia wobec nich środka poprawczego. Dzieje się tak dlatego, ponieważ jedną z przesłanek umieszczenia nieletniego w zakładzie poprawczym był brak skuteczności uprzednio orzekanych środków wychowawczych. W sytuacji, w której sąd rodzinny zasądził środek poprawczy, orzeczenie to było zaskarżane, a podstawą do tego było to, że sąd rodzinny nie wykorzystał wszystkich możliwości w zakresie środków wychowawczych. Ta argumentacja często znajduje uznanie w postępowaniu odwoławczym w sprawie orzeczenia wobec nieletniego pobytu w zakładzie poprawczym.

²² *Opracowania wieloletnie. Nieletni wg orzeczonych środków. Prawomocne orzeczenia w latach 2008–2019* (<https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/>) (dostęp: 25.10.2022r.).

²³ Z pisma Pani Beaty Turek- Dyrektora Departamentu Spraw Rodzinnych i Nieletnich skierowanego do autora 2 sierpnia 2020 r.

Warto także wskazać, że sądy rodzinne bardzo rzadko korzystały z możliwości orzekania wobec nieletniego jednocześnie trzech i więcej środków wychowawczych, co pokazuje poniższe zestawienie.

Tabela 2. Liczba orzeczonych środków opiekuńczo-wychowawczych orzeczonych samoistnie w stosunku do tych samych osób w latach 2014-2019

Liczba orzeczonych środków wobec tych samych osób	2014	2015	2016	2017	2018	2019
3	850	733	765	688	658	694
4	220	176	175	150	157	169
5 i więcej	70	55	37	44	49	46

Opracowanie własne na podstawie: *Opracowania...j.w.*

Z powyższego zestawienia wynika, że w analizowanym okresie czasu sądy rodzinne stosunkowo rzadko orzekały wobec tych samych nieletnich 3, 4, 5 lub więcej środków wychowawczych. Wskazuje to jednoznacznie, że sądy rodzinne nie w pełni wykorzystują katalog oddziaływań na nieletnich.

Sądy rodzinne również w bardzo niewielkim zakresie wykorzystywały możliwość kierowania spraw nieletnich do postępowania mediacyjnego, co obrazuje poniższa tabela.

Tabela 3. Liczba spraw kierowanych do postępowania mediacyjnego w latach 2014-2021

Rok	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Liczba mediacji	198	212	285	360	270	398	296	276

Opracowanie własne na podstawie: *Opracowania ..., j.w.*

Z zestawienia przedstawionego w tabeli nr 2 wynika, że również mediacja w postępowaniu z nieletnimi nie odgrywa istotnej roli.

Analizując dotychczasową politykę orzeczniczą sądów rodzinnych wobec nieletnich, należy zauważyć, że nie była ona zorientowana na kształtowanie w nieletnich poczucia odpowiedzialności za własne czyny, co wynika z faktu niewielkiego odsetka orzekanych środków wychowawczych o charakterze kompensacyjnym i mediacji. Niestety nowa ustawa nie zawiera żadnych nowych mechanizmów (poza jednym, o którym mowa poniżej), aby zasadniczo zmienić dotychczasową praktykę orzeczniczą. Tym samym można przyjąć, że w zakresie orzekanych środków wychowawczych o charakterze wolnościowym nic się nie zmienia.

Z dużym optymizmem można patrzeć na przyszłość w zakresie orzekania środka w postaci skierowania nieletniego do ośrodka kuratorskiego (art. 7 pkt 6 u.w.r.n.). Ten pozytywny prognostyk wynika z faktu, że Ministerstwo Sprawiedliwości, prowadząc prace nad omawianą ustawą, jednocześnie planuje zwiększyć liczbę ośrodków

kuratorskich. Jak wskazała, co wynika z pisma Departamentu Spraw Rodzinnych i Nieletnich: „(...) Po dokonaniu analizy dotyczącej funkcjonowania ośrodków kuratorskich działających na terenie wszystkich apelacji - Ministerstwo Sprawiedliwości w 2019 r. podjęło zobowiązanie, sformułowane między innymi w Strategii Rozwoju Kapitału Ludzkiego na lata 2020 - 2030, wyrażone w działaniu „Zmniejszenie zjawiska przestępczości nieletnich”, w którym zaplanowało postępujący rozwój ośrodków kuratorskich poprzez znaczne zwiększenie ich liczby, w celu zapewnienia sądom rodzinnym w Polsce możliwości orzekania tego środka wychowawczego”²⁴.

W kontekście powyższego należy ocenić pozytywnie działania Ministerstwa Sprawiedliwości zorientowane na zwiększenie ilości ośrodków kuratorskich. Tym bardziej, że m.in. o te instytucje wychowawcze został poszerzony katalog środków tymczasowych (art. 44 pkt 3 u.w.r.n.), czego brakowało w art. 26 u.p.n.

Celem zastosowania środków tymczasowych ujętych w art. 44 u.w.r.n. jest zapobieżenie dalszej demoralizacji lub możliwości popełnienia czynu karalnego - na etapie toczącego się postępowania w sprawie nieletniego - poprzez jednoczesne prowadzenie oddziaływań o charakterze wychowawczym w czasie rozpoznania sprawy, zanim sąd podejmie ostateczne rozstrzygnięcie w przedmiocie orzeczenia środka docelowego (tj. środka wychowawczego albo poprawczego)²⁵.

Za pozytywną oceną rozszerzenia katalogu środków tymczasowych o środek w postaci czasowego skierowania nieletniego do ośrodka kuratorskiego przemawia kilka argumentów²⁶:

Po pierwsze, sądy rodzinne często orzekają jako środek tymczasowy nadzór kuratora. Jednakże skierowanie nieletniego do ośrodka kuratorskiego jest efektywniejsze poprzez sam fakt częstszego, a przez to intensywniejszego kontaktu kuratorów z nieletnim.

Po drugie, pobyt w ośrodku kuratorskim zapewnia nieletniemu zajęcia wyrównawcze, pomoc w odrabianiu lekcji. Wszystkie te działania przyczyniają się do zmniejszania luki edukacyjnej.

Po trzecie, poza zindywidualizowanymi formami oddziaływań nieletni skierowany do ośrodka ma szansę na uczestnictwo w zajęciach grupowych o charakterze socjoterapeutycznym, czy w treningach zastępowania agresji. Takich możliwości również nie stwarza kurator w ramach sprawowanego nadzoru.

Po czwarte, pobyt w ośrodku stanowi dla nieletnich okazję do zgodnego współżycia z innymi dziećmi pod okiem wycho-

²⁴ Z pisma Pani Beaty Turek- Dyrektora Departamentu Spraw Rodzinnych i Nieletnich skierowanego do autora 2 sierpnia 2020 r.

²⁵ P. Górecki, [w:] P. Górecki, V. Konarska-Wrzošek, *Postępowanie w sprawach nieletnich. Komentarz*, Warszawa 2015, s. 154.

²⁶ Zob. szerzej: P. Kobes, Raport pt. *Resocjalizacja nieletnich...*, s. 42-44.

wawców, co stwarza dużą pozwala na nabywanie i rozwijanie kompetencji społecznych.

Po piąte, ośrodek, jak żadna inna instytucja w systemie postępowania z nieletnimi, stwarza duże możliwości pedagogizacji rodzin nieletnich nie tylko poprzez indywidualne rozmowy, ale także uczestnictwo w warsztatach organizowanych dla rodziców. Takie dwutorowe oddziaływanie na nieletnich i ich rodziców pozwala na umacnianie więzi opiekuńczo-rodzicielskich pomiędzy nieletnimi a ich rodzicami.

Po szóste, co wiąże się z powyższym, dodatkowa przewaga skierowania nieletniego do ośrodka nad orzeczeniem nadzoru kuratora polega na tym, że w stacji, gdy w środowisku rodzinnym wystąpią zjawiska niepożądane z punktu widzenia prawidłowego rozwoju nieletnich, wówczas ośrodek kuratorski staje się miejscem, w którym poprzez szeroki wachlarz możliwości oddziaływań na nieletniego neutralizuje się negatywne skutki tych zjawisk na dziecko.

Po siódme, intensywny kontakt nieletniego z kuratorami w ośrodku pozwala na przeprowadzenie dokładnej diagnozy nieletniego poprzez jego dokładniejszą obserwację jego zachowań i postaw oraz zmian w tym zakresie.

W kontekście rozważań nad ośrodkami kuratorskimi warto pokreślić, że koncepcja stworzenia większej ilości ośrodków kuratorskich połączona z rozszerzeniem ich zastosowania w ramach środka tymczasowego może przynieść pozytywne korzyści w procesie wspierania i resocjalizacji nieletnich. Jednakże aby ten skutek został osiągnięty, sądom rodzinnym musi towarzyszyć przekonanie o wielu zaletach tych instytucji, któremu będzie towarzyszyło częstsze ich orzekanie. W dotychczasowej praktyce orzeczniczej sądy rodzinne, mając możliwość orzeczenia tego środka wychowawczego, bardzo często rezygnowały z niej²⁷. Dlatego Ministerstwo Sprawiedliwości powinno działać w omawianym kontekście dwutorowo: z jednej strony zwiększając liczbę tych placówek resocjalizacyjnych, a z drugiej – prowadzić kampanię zachęcającą sędziów rodzinnych do wykorzystywania ich potencjału.

Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich wprowadziła bardzo istotne zmiany w kwestii kierowania nieletnich do placówek o charakterze izolacyjnym, tworząc nowy środek wychowawczy w postaci okręgowego ośrodka wychowawczego (dalej OOW) i określając przesłanki kierowania nieletnich do placówek izolacyjnych. Tym samym wprowadzone *novum* w znacznym stopniu porządkuje dotychczasową sytuację w placówkach zamkniętych, które od dawna wymagały gruntownej reformy.

Aby zrozumieć wagę wprowadzonych zmian, należy przeanalizować dotychczasową politykę orzeczniczą sądów rodzinnych w za-

²⁷ P. Kobes, Raport pt. *Resocjalizacja nieletnich...*, s. 10.

kresie orzekania umieszczania nieletnich w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych (dalej MOW) oraz w zakładach poprawczych (dalej ZP), co obrazuje poniższa zestawienie.

Tabela 4. Liczba orzeczeń skierowania nieletnich do młodzieżowych ośrodków wychowawczych i zakładów poprawczych z powodu demoralizacji lub popełnienia czynu karalnego w latach 2014 - 2019

Rodzaj placówki i podstawa skierowania	2014	2015	2016	2017	2018	2019
młodzieżowy ośrodek wychowawczy	1367	1337	1314	970	1102	967
demoralizacja	639	692	699	514	603	587
czyn karalny	728	645	615	456	499	380
zakład poprawczy	192	175	173	120	124	79

Opracowanie własne na podstawie: *Opracowania...*, j.w.

Z danych przedstawionych w tabeli nr 4 wynika, że w analizowanym okresie sądy rodzinne kierowały nieletnich do MOW-ów średnio prawie dziesięciokrotnie częściej niż do zakładów poprawczych. Tym samym rola zakładu poprawczego w systemie postępowania ze zdemoralizowanymi nieletnimi bardzo wyraźnie stracił na znaczeniu. Ponadto w prawie 50% przypadków podstawą skierowania nieletnich do MOW było popełnienie czynu karalnego, a nie jedynie przejaw demoralizacji.

Z danych przedstawionych przez Ministerstwo Sprawiedliwości wynika, że wśród czynów karalnych będących podstawą skierowania nieletnich do MOW dominują czyny przeciwko mieniu, szczególnie kradzieże lub przywłaszczenia, kradzieże z włamaniem (art. 119 § 1 k.w. i art. 278 k.k., 279§ 1 k.k.), rozboje (art. 280 k.k.) i niszczenie mienia (art. 288 § 1 k.k.). Również wyraźnie zaznaczają się czyny przeciwko życiu i zdrowiu. Wśród nich dominują naruszenia czynności ciała lub rozstrój zdrowia (art. 157 § 1 k.k.), bójki lub pobicia (art. 158 k.k.). Z kolei wśród zachowań skierowanych przeciwko wolności dominują groźby bezprawne (art. 190 k.k.). Natomiast praktycznie wszystkie czyny karalne przeciwko rodzinie i opiece dotyczą znęcania się, w tym nad osobami małoletnimi (art. 207 k.k.). Wśród czynów będących podstawą umieszczenia nieletnich w MOW wyróżniają się jeszcze te, które godzą w wolność seksualną i obyczajność oraz cześć i nietykalność cielesną²⁸.

²⁸ *Opracowania wieloletnie. Nieletni wg orzeczonych środków. Prawomocne orzeczenia w latach 2008–2019* (<https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/>, (dostęp: 5.10.2022r.). Zob. szerzej: P. Kobes, Raport sporządzony dla Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości pt. *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich ze szczególnym uwzględnieniem środków izolacyjnych - uwagi krytyczne wraz z propozycjami nowych rozwiązań normatywnych*, Warszawa 2020, s., 10-11. (https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2022/09/IWS_Kobes-P_Ustawa-o-postepowaniu-w-sprawach-nieletnich-ze-szczegolnym-uwzglednieniem-srodkow-izolacyjnych-uwagi-krytyczne.pdf) (dostęp: 25.10.2022r.)

Należy pamiętać, że MOW w świetle obowiązującego prawa są placówkami przeznaczonymi dla nieletnich niedostosowanych społecznie, którzy wymagają specjalnej organizacji nauki, metod pracy, wychowania, pomocy psychologiczno-pedagogicznej i resocjalizacji, a także dla nieletnich niedostosowanych społecznie z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim, którzy także wymagają specjalistycznego oddziaływania (§ 13 rozp. mow.²⁹) i co do zasady nie powinny w nich przebywać dzieci z powodów popełnionych czynów karalnych. Z kolei, jak wynika z powyższego, rzeczywistość jest inna od założeń tworzenia MOW. Przeprowadzone badania nad populacją nieletnich przebywających w MOW wskazują również, że większość osób przebywających w MOW jest sprawcą nawet powyżej trzech czynów karalnych (66%), co pozwala na stwierdzenie, iż „*zbadani wychowankowie (...) są tak zwanymi seryjnymi, rutynowymi sprawcami czynów karalnych*”³⁰.

Ponadto należy podkreślić, że chociaż MOW nie są placówkami leczniczymi tylko wychowawczymi, to przeprowadzone badania wykazały, że 8% wychowanków wykazuje zachowania suicydalne, 18% podlega leczeniu psychiatrycznemu, u 10% zdiagnozowano chorobę psychiczną, a 8% wykazuje organiczne uszkodzenia układu nerwowego. Według autora badań, gdyby „zsumować częstotliwość zaburzeń zdrowia psychicznego nieletnich leczonych psychiatrycznie, wykazujących tendencje samobójcze, zdiagnozowanych psychiatrycznie chorobą psychiczną i posiadających organiczne uszkodzenia centralnego układu nerwowego, to nieletni ci stanowią 20,8% wszystkich nieletnich, wykazujących jakiegokolwiek zaburzenia zdrowia psychicznego. Jest to więc średnio ponad dwóch wychowanków na grupę wychowawczą liczącą 10-12 wychowanków”³¹.

W kontekście omawiania populacji wychowanków pod kątem zdrowia psychicznego warto przytoczyć wyniki ogólnopolskich badań ankietowych prowadzonych wśród wszystkich dyrektorów MOW w Polsce, z których wynika, że najczęstszym zjawiskiem występującym w MOW są uzależnienia wychowanków od substancji (88% odpowiedzi), zaburzenia związane ze stosowaniem substancji psychoaktywnych (84% odpowiedzi) i zaburzenia nastroju, w tym depresja (83% odpowiedzi). Połowa respondentów wskazała zaburzenia snu (50% odpowiedzi), a niewiele mniej zadeklarowało wy-

²⁹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 11 sierpnia 2017 r. w sprawie publicznych placówek oświatowo-wychowawczych, młodzieżowych ośrodków wychowawczych, młodzieżowych ośrodków socjoterapii, specjalnych ośrodków szkolno-wychowawczych, specjalnych ośrodków wychowawczych, ośrodków rewalidacyjno-wychowawczych oraz placówek zapewniających opiekę i wychowanie uczniom w okresie pobierania nauki poza miejscem stałego zamieszkania (Dz. U. 2017, poz. 1606).

³⁰ M. Kranc, *Metodyka procesu resocjalizacji w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych*, Kraków 2018, s. 39.

³¹ Tamże, s. 42.

stępowanie u nieletnich zaburzeń nerwicowych związanych z reakcją na ciężki stres – takich jak zaburzenia adaptacyjne, ostra reakcja na stres, zespół stresu pourazowego (48%) oraz zaburzeń kontroli impulsów (47% odpowiedzi). W co czwartej placówce (26% odpowiedzi) przebywali wychowankowie z zaburzeniami osobowości, w tym borderline, a prawie w co drugiej pojawiły się uzależnienia behawioralne, w tym cyberuzależnienia (43% odpowiedzi)³². Ponadto 73% ankietowanych dyrektorów wskazało, że powszechnym zjawiskiem jest to, iż do MOW trafiają nieletni wykazujący problemy zdrowia psychicznego³³.

Jak wspomniano wyżej, obowiązująca ustawa porządkuje są patologiczną sytuację w systemie izolacyjnych środków postępowania z nieletnimi. Wprowadzenie OOW będzie skutkowało tym, że do MOW nie powinny trafiać, którzy popełnili czyn karalny, jak to miało miejsce do wejścia w życie u.w.r.n. Zgodnie bowiem z art. 14 ust. 1 u.w.r.n. sąd może umieścić w OOW nieletniego, który dopuścił się czynu karalnego, jeżeli przemawiają za tym wysoki stopień demoralizacji, zwłaszcza gdy inne środki wychowawcze okazały się nieskuteczne lub nie rokują resocjalizacji nieletniego. Te przesłanki w zasadzie są tożsame z tymi, na podstawie których sąd może orzec środek poprawczy. Jednakże ustawa stanowi dalej, że w szczególnie uzasadnionych wypadkach sąd może umieścić nieletniego w OOW w przypadku dopuszczenia się czynu o szczególnie chuligańskim charakterze, działania w sposób zasługujący na szczególne potępienie, działanie pod wpływem substancji odurzającej, popełnienia czynu karalnego na szkodę osoby bezradnej, niepełnosprawnej, chorej lub w podeszłym wieku, zwłaszcza, gdy inne środki wychowawcze okazały się nieskuteczne lub nie okują resocjalizacji nieletniego (art. 14 ust. 2 u.w.r.n.). Ponadto wyjątkowo sąd rodzinny może umieścić nieletniego w OOW, który ukończył 13 lat i uchla się od przebywania w ośrodku wychowawczym (art. 14. ust. 3 u.w.r.n.). Ta ostatnia przesłanka dotyczy przede wszystkim ucieczek z OOW lub niepowrotów z udzielonej przepustki.

Z powyższego wynika, że OOW zostały utworzone dla nieletnich sprawców czynów karalnych o bardzo wysokim poziomie demoralizacji. Tym samym została stworzona szansa na przeniesienie z MOW do OOW nieletnich sprawców czynów karalnych i wykazujących bardzo wysoki poziom demoralizacji i wyeliminowanie bardzo niekorzystnych czynników oddziałujących na nieletnich o niewysokim poziomie demoralizacji.

Na taką możliwość pozwalają również dodatkowe zasady orzekania umieszczenia nieletniego w ZP. Nadal sąd rodzinny może fa-

³² M. Paluch, *Profilaktyka problemów zdrowia psychicznego w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych w 2019 roku. Wyniki badania ankietowego*. Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2020, s. 6.

³³ Tamże, s. 11.

kultatywnie orzekać o umieszczaniu nieletnich w ZP w oparciu o te same przesłanki jak w u.p.n. (por. art. 10 u.p.n. z art. 15 ust. 1 u.w.r.n.). Natomiast omawiana ustawa wprowadziła obligatoryjną przesłankę kierowania nieletnich do PZ w przypadku, gdy dopuścili się jednego z enumeratywnie wskazanych czynów, za popełnienie których mogą podlegać odpowiedzialności karnej na podstawie art. 10 § 2 k.k. Wobec tych nieletnich sąd może zagrozić przedłużeniem wykonywania środka poprawczego do 24. roku życia, albo orzec czas trwania tego środka do ukończenia przez nieletnich 24 lat.

Jednakże nawet w przypadku dopuszczenia się przez nieletnio jednego ze wskazanych w art. 10 § 2 k.k. sąd rodzinny może orzec środek wychowawczy, jeżeli przemawia za tym pozytywna prognoza kryminologiczna.

W tym miejscu trzeba zaznaczyć, że wprowadzenie możliwości orzeczenia wobec nieletniego pobytu w zakładzie poprawczym, choć po spełnieniu ściśle określonych przesłanek, można interpretować jako próbę stworzenia *quasi* kary pozbawienia wolności dla nieletnich. Przyjęte rozwiązanie zasługiwałoby na pełną akceptację, gdyby zostali nim objęci młodociani odbywający karę pozbawienia wolności, którzy – zamiast trafiać do zakładu karnego, mogliby do ukończenia 24 lat przebywać w zakładach poprawczych.

Wnioski końcowe

Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich w znacznej mierze opiera się na przepisach u.p.n. obowiązujących od 40 lat. Zawiera instytucje, które były przedmiotem krytyki od 1983 r., tj. od wejścia w życie u.p.n. W tym sensie przy tworzeniu omawianej ustawy nie został wykorzystany 40-letni dorobek naukowy z zakresu pedagogiki resocjalizacyjnej, prawa i psychologii. W kontekście katalogu środków wychowawczych nie została przeprowadzona analiza polityki orzeczniczej sądów rodzinnych. Chodzi przede wszystkim o środki oddziaływania tworzące i umacniające pożądane społecznie postawy rodzicielskie wobec nieletnich, a także środki stwarzające w nieletnich poczucie odpowiedzialności za popełniane przez nich czyny (np. zobowiązanie do naprawienia wyrządzonej szkody lub wykonanie świadczeń na rzecz społeczności).

Z drugiej strony ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich daje szansę na uporządkowanie systemu wykonywania środków o charakterze zamkniętym. Jednakże najważniejszym kryterium pozwalającym na ocenę obowiązującego prawa będzie praktyka orzecznicza sądów rodzinnych. To od sądów rodzinnych w zdecydowanej mierze będzie zależało, w jaki sposób będą wykorzystywały przyznane im instrumenty.

Trzeba również wyraźnie zaznaczyć, że omawiana ustawa odziedziczyła po u.p.n. bardzo istotne „grzechy zaniechania”. Pierwszym z nich jest brak podstaw prawnych do wczesnej reakcji na niepojawiające się symptomy postaw lub zachowań, które są przejawem niedostosowania społecznego, ale jeszcze nie weszły w fazę demoralizacji. Drugi „grzech” polega na tym, że u.w.r.n. nie zawiera rozwiązań prawnych pozwalających na równoległe oddziaływanie na nieletniego i jego środowisko rodzinne, co w znacznym stopniu osłabia skuteczność oddziaływań resocjalizacyjnych podejmowanych wobec tego pierwszego. Choć również w tym względzie sądy rodzinne mogą nieco zniwelować brak wspomnianych regulacji normatywnych. Również i w tym zakresie dużo zależy od praktyki orzeczniczej, która wyznaczy kierunek postępowania z nieletnimi.

Bibliografia

- Bojarski Tadeusz, Kruk E., Skrętowicz Edward, *Postępowanie w sprawach nieletnich. Komentarz*, Warszawa 2016.
- Bojarski Tadeusz, *Postępowanie z nieletnimi w świetle ustawy z 26 października 1982 r. Zagadnienia materialno prawne*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 1987, nr 34.
- Bryant Peter E, Colman Andrew M., *Psychologia rozwojowa*, Poznań 1997.
- Grześkowiak Alicja, *Prawo nieletnich*, Warszawa 2020.

Górecki Piotr, Konarska-Wrzošek Violetta, *Postępowanie w sprawach nieletnich. Komentarz*, Warszawa 2015.

Harwas-Napierała Barbara, Trempała Janusz, *Psychologia rozwoju dziecka*, Warszawa 2000.

Konarska-Wrzošek Violetta, Środki prawne umacniania funkcji opiekuńczo-wychowawczej i poczucia odpowiedzialności rodzin za wychowanie nieletnich (*Uwagi na tle ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*), „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 1988, nr 181.

Kobes Paweł, *Prawny system przeciwdziałania demoralizacji i przestępczości nieletnich*, Warszawa 2011.

Kobes Paweł, Raport sporządzony dla Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości pt. *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich ze szczególnym uwzględnieniem środków izolacyjnych - uwagi krytyczne wraz z propozycjami nowych rozwiązań normatywnych*, Warszawa 2020 (https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2022/09/IWS_Kobes-P_Ustawa-o-postepowaniu-w-sprawach-nieletnich-ze-szczegolnym-uwzglednieniem-srodkow-izolacyjnych-uwagi-krytyczne.pdf)

Kobes Paweł, Raport sporządzony dla Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości, pt. *Resocjalizacja nieletnich, wobec których orzeczono środek wychowawczy w postaci skierowania do ośrodka kuratorskiego*, Warszawa 2021

https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2022/03/IWS_Kobes-P-_Resocjalizacja-nieletnich-wobec-ktorych-orzeczono-srodek-wychowawczy-w-postaci-skierowania-do-osrodka-kuratorskiego.pdf

Kowalska-Ehrlich Barbara, *Młodzież nieprzystosowana a prawo*, Warszawa 1988.

Smyczyński Tadeusz, Andrzejewski Marek, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2020.

Korczył-Wolska Marianna, *Postępowanie w sprawach nieletnich*, Zakamycze 2004.

Kranc Michał, *Metodyka procesu resocjalizacji w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych*, Kraków 2018.

Opracowania wieloletnie. Nieletni wg orzeczonych środków. Prawomocne orzeczenia w latach 2008–2019 (<https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie>)

Paluch Marta, *Profilaktyka problemów zdrowia psychicznego w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych w 2019 roku. Wyniki badania ankietowego*. Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2020.

Pospiszył Kazimierz, Żabczyńska Ewa, *Psychologia dziecka niedostosowanego społecznie*, Warszawa 1985.

Ratajczak Aleksander, *Materialnoprawne problemy ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, „Państwo i Prawo” 1983, nr 2

Skorny Zbigniew, *Proces socjalizacji dzieci i młodzieży*, Warszawa 1976, s. 137.

Strzembosz Adam, *Model postępowania wobec nieletnich*, „Państwo i Prawo” 1980, nr 3.